

The Effectiveness of Spiritual Cognitive-Behavioral Intervention on the Hope of Children Raised in Families with Emotional Divorce

Shayesteh Sheikh Bahai ¹, Amir Ghamarani ^{*2}

1. Shayesteh Sheikh Bahai, Master of Islamic Psychology, Isfahan University of Qur'anic and Etrat Studies, Isfahan, Iran
<https://orcid.org/0009-0000-9852-255X>
2. Associate Professor, Faculty of Psychology and Educational Sciences, University of Isfahan, Isfahan, Iran
<https://orcid.org/0000-0003-4390-0749>

Article Info

ABSTRACT

Article type:
Research Article

Article History:
Received:
December 16, 2023

Accepted:
June 9, 2024

Keywords:

Behavioral Emotional Problems, Spiritual Cognitive-Behavioral Education, Hope, Emotional Divorce.

Introduction: The present study was conducted to investigate the effect of spiritual cognitive-behavioral education on the hope of children raised in families with emotional divorce. **Methodology:** The method of this applied research was semi-experimental with experimental and control groups. The statistical population includes all 15-18-year-old female students who visited the Pishraft counseling center in District Five of Isfahan City in 2020-2021, and it was diagnosed by the center's psychologists that the family had an emotional divorce. Then, through the convenience sampling method, 30 participants who met the entry and exit criteria in this research were selected and randomly and equally assigned into the control and experimental groups. The spiritual cognitive behavioral program was implemented in 8 sessions for the experimental group and no program was implemented for the control group and they were put on the waiting list. Data collection tools included Snyder's Hope questionnaire (1991) and Gutman's Emotional Divorce Questionnaire (1997). The experimental group underwent spiritual cognitive behavioral training for 8 sessions of 45 minutes, and the control group did not receive any training during this period. The results were analyzed by univariate analysis of covariance and SPSS software version 24. **Finding:** The results highlighted the effect of spiritual cognitive-behavioral education on hope and its components in children raised in families with emotional divorce ($p \leq 0.05$). **Conclusion:** In general, based on the findings of this research, spiritual cognitive-behavioral education can be emphasized to increase the hope of children of emotional divorce.

Cite this article:

Sheikh Bahai, SH., Ghamarani, A. (2024). The Effectiveness of Spiritual Cognitive-Behavioral Intervention on the Hope of Children Raised in Families with Emotional Divorce. *Journal of Islamic-Iranian Family studies*. 4(1), 49-64

Amir Ghamarani

Corresponding Author

Address: Faculty of Psychology and Educational Sciences, University of Isfahan, Isfahan, Iran.

Email: a.ghamarani@edu.ui.ac.ir

Extended Abstract

Introduction:

The family, as the most primitive institution of society and the oldest natural center, has existed in all human societies since the beginning of history. Humanity has never found a suitable substitute for it, which underscores the importance of this issue and its existential necessity. Today, some families in society are merely existing; their lives have become monotonous. In such situations, while the external structure of the family is preserved, it is often empty on the inside. Couples may experience emotional decline and a cold family environment, a phenomenon referred to as emotional divorce.

Regarding the significance of emotional divorce, it is important to note that when a marriage leads to an official divorce, its results and effects can be predicted more easily. However, emotional divorce has latent effects due to its lack of legal recognition, and its negative consequences are manifested in children. This situation necessitates an examination of the hope levels of children from such families. It appears that the hope of children raised in families experiencing emotional divorce gradually diminishes, as they lack the expectation of their parents reconciling. This decline in hope can lead to a loss of optimism about their own progress and education. Therefore, it is essential to adopt suitable treatment methods to increase the hope of children raised in families with emotional divorce.

Psychological interventions in adolescent psychotherapy aim to enhance hope. The volume of research and clinical trials on cognitive-behavioral therapy (CBT) is substantial; in the last ten years alone, over ten thousand studies in this field have been registered with the National Institutes of Health in the United States. CBT is a type of psychotherapy that focuses on the impact of a person's thoughts, attitudes, and beliefs on their feelings and behaviors. The goal of this treatment is to teach individuals how to confront and overcome various life challenges.

One of the fundamental principles of cognitive-behavioral therapy is that irrational, unrealistic, and distorted thoughts can lead to discomfort and destructive behaviors. However, by adopting rational thoughts based on objective realities, individuals can alleviate disorders such as anxiety and depression. When faced with life's obstacles and challenges, they can respond appropriately. CBT directly addresses people's thoughts and feelings and is more effective than purely behavioral methods or dynamic psychotherapies, as it is grounded in scientific principles.

Given that we live in a society where religion plays a vital role in people's lives, aligning treatment methods with individuals' religious values can enhance the effectiveness and sustainability of treatment outcomes. Research indicates that combining a religious-spiritual approach with other psychotherapy methods can improve their efficacy. In this approach, patients are empowered by understanding that the universe is orderly and that every orderly phenomenon has a moderator. God is viewed as the creator and organizer of this system of existence, providing patients with a stronger belief in the safest support—God. Therefore, it is essential to cultivate hope in children so that they can aspire to a brighter future and contribute positively to the health of society.

Spiritual cognitive behavioral therapy has been created by combining the behavioral therapy approach and the cognitive approach, either in the form of cognitive therapy or

the basic psychological and scientific framework. In cognitive behavioral therapy, the strengths of behavioral therapy and cognitive therapy, that is, evaluation and objectivity, on the one hand, and the role of memory in the reconstruction and interpretation of data, on the other hand, are combined and become a whole unit. Today, this approach includes rather different theories and attitudes. Unlike other methods of behavioral therapy, cognitive behavioral methods deal directly with thoughts and feelings, which are significant in all psychological disorders. In the research titled "Impact of an Existential-Spiritual Intervention Compared with a Cognitive-Behavioral Therapy on Quality of Life and Meaning in Life among Women with Multiple Sclerosis" and through a semi-experimental method, the researchers concluded that both existential-spiritual and cognitive-behavioral interventions can improve the quality of life and meaning in the lives of women with MS. and it was also stated that although both interventions were effective, the existential-spiritual intervention led to more positive improvements in some aspects of meaning in life and quality of life. Chen et al. (2022), in a study conducted on divorced immigrant women, found that cognitive-behavioral spiritual interventions can reduce psychological problems and increase resilience. Ellison et al. (2011), in a study conducted on 1500 children raised in families with emotional divorce found that spiritual and religious moral levels can greatly affect the mental well-being and psychological problems of children of divorced families. According to the above, since there have been few studies in Iran related to spiritual cognitive behavioral therapy, in this research we decided to see if education based on spiritual cognitive behavioral therapy affects the hope of children raised in families with emotional divorce or not.

Methodology:

The method of this applied research was semi-experimental with experimental and control groups. The statistical population includes all 15-18-year-old female students who visited Pishraft Counseling Center in district five of Isfahan city in 2020-2021, and it was diagnosed by the center's psychologists that the family had an emotional divorce. Then, through a convenience sampling method, 30 participants who met the entry and exit criteria in this research were selected and randomly and equally assigned into the control and experimental groups. (Entry criteria are: girls aged 15 to 18 years, no death of parents, no divorce of parents, and no severe mental problems of parents, and the main entry criteria is the presence of emotional divorce in parents, and the exit criteria are: absence from meetings, non-completion of the questionnaires. The spiritual cognitive behavioral program was implemented in 8 45-minute sessions for the people who were in the experimental group, and for the people who were in the control group, no program was implemented and they were put on the waiting list.

Results:

The results were analyzed by univariate analysis of covariance and SPSS software version 24. The results indicated the effect of spiritual cognitive-behavioral education on hope and its components (agency thinking, pathways thinking, total thinking) in children raised in families with emotional divorce. ($p \leq 0.05$). The results reveal that the difference in hope scores in the pre-test and post-test of the experimental group is statistically

significant ($F=3.998$, $P<0.05$). Also, in the control group, the difference between pre-test and post-test scores is 0.144, which is not statistically significant ($P<0.05$). The scores of the probability of the hope factor in the pretest test are statistically significant ($P<0.05$). Also, in the control group, the difference in hope scores in the pre-test-post-test is -0.699 for agency thinking and -0.046 for pathways thinking, which is not statistically significant ($P<0.05$). In general, based on the findings of this research, we can emphasize spiritual cognitive behavioral training to increase the hope of children of emotional divorce.

Table 1. Statistical distribution of effectiveness of spiritual cognitive behavioral intervention on hope and its dimensions on children raised in families with emotional divorce

Cumulative abundance	Abundance percentage	Abundance	Year
38	38	11	15-16
70	32	10	16-17
100	30	9	17-18
	100	30	Total

Table 2. Mean and standard deviation of hope and its dimensions in groups

significant level	mean difference	Research stages	group	Index variable
0/001	*-3/998	Pre-test-post-test	spiritual	hope
0/860	0/144	Pre-test-post-test	Control	
0/001	*-2/904	Pre-test-post-test	spiritual	Agent thinking
0/226	-0/699	Pre-test-post-test	Control	
0/009	*-1/544	Pre-test-post-test	spiritual	Passage thinking
0/927	-0/046	Pre-test-post-test	Control	

Discussion:

The purpose of the present study is to investigate the effect of spiritual cognitive-behavioral education on the hope of children raised in families experiencing emotional divorce. The results indicate that the use of spiritual cognitive educational methods can significantly increase hope in these children. Therefore, it can be concluded that employing the spiritual cognitive educational method has a substantial impact on enhancing their hope. The findings of this study are relatively consistent with those of Moradi et al. (2016) and Khaledian and Karami-Baghtifoni (2015), which demonstrated that this educational approach increases the level of hope in individuals.

The significant role of religion and belief in God is evident in religious cognitive-behavioral therapy. Whenever a person is in despair, they can communicate with God, and this connection continues during times of happiness, providing renewed strength. This relationship helps individuals articulate their desires both verbally and conceptually, guiding them toward problem-solving in a way that transforms their self-concept and leads them toward their aspirations.

Spiritual therapy is a fundamental and important treatment method that enables individuals to prevent physical, mental, and social ailments. Through prayer and reliance on a primary, infinite, and eternal source—God—individuals can find hope and peace. Participation in religious gatherings not only has significant psychological and social effects but also fosters a healthy emotional connection among community members. Spirituality empowers individuals to make healthy choices and adopt appropriate behaviors throughout their lives. Addressing spiritual needs is a crucial component of a healthy lifestyle, as all aspects of a person's life—physical, mental, individual, social, material, and spiritual—must be considered.

Conclusion:

The current research aims to investigate the effect of cognitive-behavioral-spiritual education on the hope of children raised in families experiencing emotional divorce. The results of the study indicate that the implementation of cognitive-behavioral-spiritual education can significantly increase hope in these children. Therefore, it can be concluded that this treatment method has a substantial effect on enhancing their hope.

We can highlight the significant role of religion and belief in God within the framework of religious cognitive-behavioral therapy. Whenever a person is in despair, they can communicate with God, and this connection can also be a source of strength during happy moments. Such communication helps individuals articulate their desires, whether verbally or conceptually, guiding them toward problem-solving through new actions. This process alters their perceptions and leads them toward their aspirations.

Spirituality can empower individuals to make healthy choices and adopt appropriate behaviors throughout their lives. Addressing spiritual needs is an essential component of a healthy life plan, as humans possess physical, mental, individual, social, material, and spiritual dimensions.

In another perspective, spiritual cognitive-behavioral training facilitates a transformation in thoughts by positively influencing an individual's feelings. By replacing negative and unpleasant thoughts with positive ones, it fosters a change in emotional states, thereby increasing hope. According to the findings of this research, it can be asserted that the implementation of cognitive-behavioral-spiritual training effectively enhances hope in children from families experiencing emotional divorce. Furthermore, this training positively impacts various dimensions of hope, including agency thinking, pathway thinking, and overall hope.

The results demonstrate that this treatment method can increase hope in several ways: by establishing goals in individuals' lives, which encourages them to pursue meaningful objectives and make necessary efforts to achieve them. Overcoming obstacles contributes to the formation of hopeful thinking; indeed, challenges do not disappear from life but rather add value to the goals. Individuals with a high level of hope possess the ability to devise new strategies to reach their goals when faced with obstacles. They exhibit more resilient emotional responses and, when unable to achieve their primary goals, are likely to consider alternative objectives.

Limitations and Suggestions:

The primary limitation of this study was the inability to conduct a follow-up period due to the conditions imposed by the COVID-19 pandemic at the time of the research. Another limitation was the reliance on self-reported data from the participants, which may have affected the results. Additionally, the sample group was confined to mothers and daughters, as fathers showed little interest in participating in the research and training sessions.

Given that the results of this study indicated that the spiritual cognitive educational method increases hope in children of parents experiencing emotional divorce, it is recommended to hold training workshops for teenagers in similar situations to further enhance their hope in life. Future research should include follow-up assessments to evaluate the long-term effects of the intervention. It is also suggested to utilize interviews and clinical observations in place of questionnaires for future studies to obtain more detailed insights into the research variables. Additionally, future research should aim to generalize the findings across a broader demographic, including boys and fathers, and compare these results with those of the present study.

Acknowledgments: We would like to express our gratitude to the supervisor and the teenagers and their families who participated in this research.

Funding: This research is based on a master's thesis and was conducted without financial support.

Ethics Approval and Consent to Participate:

This research was carried out to promote the health of individuals while respecting their dignity and rights, ensuring the health and safety of participants during and after the study. Participation was voluntary, and consent was obtained. Participants were informed about confidentiality and the option to withdraw from the research at every stage. This article is derived from the master's thesis of the first author, with contributions from respected professors and advisors, and has been approved by the ethics committee.

Conflict of Interests:

There are no conflicts of interest concerning the results of this research.

اثربخشی مداخله شناختی رفتاری معنوی بر امیدواری فرزندان پرورش یافته در خانواده‌های با طلاق عاطفی

شایسته شیخ بهایی^۱، امیرقمرانی^{۲*}

۱. کارشناس ارشد روانشناسی اسلامی، دانشگاه معارف قرآن و عترت اصفهان، اصفهان، ایران

<https://orcid.org/0009-0000-9852-255X>

۲. استادیار، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه اصفهان، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

<https://orcid.org/0000-0003-4390-0749>

اطلاعات مقاله چکیده

نوع مقاله :

مقاله پژوهشی

تاریخچه مقاله :

تاریخ دریافت:

۲۵ آذر ۱۴۰۲

تاریخ پذیرش:

۲۰ خرداد ۱۴۰۲

واژه‌های کلیدی :

آموزش شناختی

رفتاری معنوی،

امیدواری، طلاق

عاطفی

مقدمه: پژوهش حاضر با هدف بررسی تأثیر آموزش معنوی شناختی- رفتاری بر امید فرزندان پرورش یافته در خانواده‌های دارای طلاق عاطفی انجام شد. **روش:** پژوهش کاربردی و روش آن از نوع نیمه آزمایشی با گروه آزمایش و کنترل بود. جامعه آماری شامل کلیه دانش آموزان دختر ۱۸-۱۵ ساله است که در سال ۱۴۰۰-۱۳۹۹ به مرکز مشاوره پیشرفت ناحیه ۵ شهر اصفهان مراجعه کرده‌اند و توسط روانشناسان مرکز تشخیص داده شده است که خانواده دارای طلاق عاطفی بوده‌اند. سپس با روش نمونه‌گیری در دسترس، ۳۰ نفر از شرکت‌کنندگان که معیارهای ورود و خروج در این پژوهش را داشتند انتخاب و به طور تصادفی و به طور مساوی در دو گروه کنترل و آزمایش جایگزین شدند. برنامه شناختی رفتاری معنوی در ۸ جلسه برای گروه آزمایش اجرا شد و برای گروه کنترل برنامه‌ای اجرا نشد و در لیست انتظار قرار گرفتند. ابزار گردآوری داده‌ها شامل پرسشنامه امید اسنایدر (۱۹۹۱) و پرسشنامه طلاق عاطفی گاتمن (۱۹۹۷) بود. گروه آزمایش به مدت ۸ جلسه ۴۵ دقیقه‌ای تحت آموزش معنوی شناختی رفتاری قرار گرفتند و گروه گواه در این مدت هیچ آموزشی دریافت نکردند. نتایج با استفاده از تحلیل کوواریانس تک متغیره و نرم افزار SPSS نسخه ۲۴ مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. **یافته‌ها:** نتایج حاکی از تأثیر آموزش معنوی شناختی- رفتاری بر امید و مؤلفه‌های آن در فرزندان تربیت شده در خانواده‌های دارای طلاق عاطفی بود. ($p \leq 0/05$). **نتیجه‌گیری:** به طور کلی بر اساس یافته‌های این پژوهش می‌توان بر آموزش معنوی شناختی رفتاری برای افزایش امید در فرزندان طلاق عاطفی تأکید کرد.

شیخ بهایی، شایسته، قمرانی، امیر (۱۴۰۳). اثربخشی مداخله شناختی رفتاری معنوی بر امیدواری فرزندان پرورش یافته در خانواده‌های با طلاق عاطفی، فصلنامه مطالعات اسلامی ایرانی خانواده، ۴(۱). ۴۹-۶۴.

استاد :

امیر قمرانی

نشانی: دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه اصفهان، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.

ایمیل: a.ghamarani@edu.ui.ac.ir

نویسنده

مسئول:

مقدمه

خانواده، به عنوان ابتدائی ترین و قدیمی‌ترین نهاد جامعه، از ابتدای تاریخ در همه جوامع انسانی وجود داشته و هیچگاه بشر، جایگزین مناسبی برای آن نیافته است؛ همین موضوع باعث شده تا ضرورت وجود خانواده به عنوان یک نهاد، دوچندان شود (Musai, M., Tavasoli, G., & Mehrara, M., 2011). امروزه در جامعه، خانواده‌هایی را می‌بینیم که دچار یکنواختی در زندگی شده‌اند و طراوت، خنده، شادابی و پیشرفت از میانشان رفته است. (Rashid, Hassanvand, Nabizadeh, & Rashti, 2019). گاهی زوجین به اجبار در کنار یکدیگر زندگی می‌کنند؛ در این شرایط، ساختار ظاهری خانواده حفظ می‌شود، اما از درون تهی است و به مرور زمان محیط خانواده سرد می‌شود، عاطفه از بین اعضای خانواده کم می‌شود و زوجین یکدیگر را تحمل می‌کنند. این پدیده طلاق عاطفی نامیده می‌شود. (Ramezanifar, Kaldi, and Ghadimi, 2021).

در خصوص اهمیت طلاق عاطفی لازم به ذکر است که طلاق عاطفی به جهت عدم ثبت قانونی آن، اثرات نهفته دارد و سوء تأثیرات آن بر فرزندان نمود می‌یابد؛ بدین صورت که فرزندان در محیطی بدون عاطفه و آرامش و سردی روابط تربیت می‌شوند، که این محیط زمینه بروز اختلالات رفتاری در آنها را فراهم می‌نماید (Dindar, Mahdavi, and Seyed Mirzaei, 2019).

از طرفی به نظر می‌رسد، میزان امیدواری فرزندان پرورش یافته در خانواده‌های با طلاق عاطفی به مرور کاهش یابد چرا که فرزندان امیدی به بازگشت والدین کنار یکدیگر ندارند و همین امر مقدمه‌ای برای از دست دادن امید به پیشرفت و تحصیل‌شان می‌شود. با توجه به مواردی که گفته شد، لازم است در جهت افزایش میزان امیدواری فرزندان پرورش یافته در خانواده‌های با طلاق عاطفی، روش درمانی مناسبی اتخاذ شود. مداخلات روانشناختی در زمینه روان‌درمانگری نوجوانان با هدف افزایش امیدواری وجود دارد (Algharbawi & Alhourani, 2020). تعداد پژوهش‌ها و حجم آزمایش‌های بالینی و علمی درمان شناختی رفتاری به حدی زیاد است که در طول ده سال گذشته بیشتر از ده هزار تحقیق و پژوهش در این زمینه در موسسه بهداشت ملی ایالات متحده آمریکا به ثبت رسیده است. این درمان نوعی روش روان‌درمانی است که متمرکز بر تأثیر تفکرات، نگرش‌ها و باورهای فرد بر احساسات و رفتارهایش است. هدف از این نوع درمان، آموزش مواجه‌شدن با مشکلات یا اتفاقات مختلف در زندگی و چگونگی پشت سر گذاشتن آن‌ها است.

یکی از مهم‌ترین و اساسی‌ترین اصول درمان شناختی رفتاری این است که افکار غیرواقعی، غیرمنطقی و افکار تحریف‌شده، باعث ایجاد ناراحتی و رفتارهای دردرساز می‌شوند. در عوض با تفکرات معقول و مبتنی بر واقعیت‌های عینی زندگی، می‌توان نه تنها اختلالاتی مانند افسردگی و اضطراب را از خود دور کرد، بلکه در سخت‌ترین چالش‌های زندگی واکنش مناسب نشان داد. روش درمان شناختی رفتاری مستقیماً با افکار و احساسات افراد در ارتباط است. همین‌طور این روش در مقایسه با روش صرفاً رفتاری و روان‌درمانی‌های پویا، برجسته‌تر عمل می‌کند و پایه علمی نیز دارد (Apte, Brauer, Cohen, Ezzati, & Pope III, 2018).

درمان شناختی رفتاری معنوی یکی از بزرگترین دست‌یافته‌های علم روان‌شناسی در نیم قرن گذشته است. اصول علمی و فلسفی درمان شناختی رفتاری چنان قدرتمند هستند که موجب پیشرفت این روش در میان روش‌های مختلف روانشناسی شده است (Shayan, Taravati, Garousian, Babakhani, Faradmal, Masoumi, 2018). امروزه، این رویکرد شامل نظریه‌ها و نگرش‌های نسبتاً متفاوتی است. برخلاف سایر روش‌های رفتاردرمانی، روش‌های رفتاری شناختی مستقیماً با افکار و احساساتی سروکار دارند که به وضوح در همه اختلالات روانشناختی قابل توجه است. رفتار درمانی شناختی خلأ

ایجاد شده توسط بیشتر روش‌های رفتاری و روان‌درمانی پویا را پر می‌کند (Shayan, Taravati, Garousian, Babakhani, Faradmal, Masoumi, 2018).

در دو دهه اخیر، معنویت به عنوان بخشی از شخصیت و ذات انسان (Heydari, Rouhani Rasaf, & Kardost, 2017). Fini, وجه تمایز انسان از سایر موجودات (Deputy, Devivo, Fasolo, Iones, & Martin 2016) و یکی از مؤلفه‌های روانشناسی مثبت نگر مورد توجه روانشناسان قرار گرفته است (Kim, Huh, & Chae, 2015). حاجی بابایی و همکاران (۲۰۲۰)، در پژوهشی تحت عنوان «تأثیر مداخله وجودی معنوی در مقایسه با درمان شناختی رفتاری بر کیفیت زندگی و معنای زندگی در زنان مبتلا به ام. اس» و روش نیمه‌آزمایشی به این نتیجه رسیدند که هر دو مداخله وجودی معنوی و شناختی رفتاری می‌توانند کیفیت زندگی و معنا را در زندگی زنان مبتلا به بیماری ام. اس بهبود بخشند و نیز بیان شد که اگرچه هر دو مداخله موثر بودند، اما مداخله وجودی معنوی منجر به پیشرفت‌های مثبت‌تری در برخی از جنبه‌های معنایی در زندگی و کیفیت زندگی شد.

چن و همکاران (۲۰۲۲)، در پژوهشی که بر روی زنان مهاجر مطلقه انجام دادند دریافتند که مداخلات شناختی رفتاری معنوی می‌تواند مشکلات روان‌شناختی را کاهش و تاب‌آوری را افزایش دهد. همچنین الیسون و همکاران (۲۰۱۱)، در پژوهشی بر روی ۱۵۰۰ فرزند پرورش‌یافته در خانواده‌های با طلاق عاطفی دریافتند که معنویت و سطوح اخلاقی مذهبی می‌تواند بهزیستی ذهنی و مشکلات روانی فرزندان خانواده‌های طلاق را تا حد زیادی تحت تأثیر قرار دهد.

با توجه به این موضوع که ما در جامعه‌ای زندگی می‌کنیم که مذهب و دین نقش مهم و پایه‌ای در زندگی افراد دارد، بنابراین هماهنگی بین روش‌های درمانی و ارزش‌های اعتقادی افراد موجب بهبودی و تداوم آثار درمانی می‌گردد. شاید با نگاه به پژوهش‌های صورت گرفته می‌توان دریافت که استفاده تلفیقی رویکرد مذهبی معنوی با روش‌های دیگر روان‌درمانی موجب ارتقای اثربخشی روش‌ها می‌شود. در رویکرد مذهبی معنوی، بیماران از این جهت تقویت می‌شوند که می‌فهمند جهان هستی منظم است و هر پدیده منظم دارای ناظم می‌باشد. خداوند خالق و نظم‌دهنده این نظام هستی است و بیماران اعتقادات قوی‌تری نسبت به امن‌ترین تکیه‌گاه یعنی خداوند پیدا می‌کنند (Hamid, Kikhosrwni, Babamiri, & Dehghani, 2012).

در اینجا لازم می‌آید که بر میزان امیدواری فرزندان افزود؛ تا هم خود افراد بهبود یابند، سلامت روح و روان خود را بیابند و امیدوار باشند و هم اینکه به سلامت جامعه نیز کمک می‌شود. همچنین اطلاعاتی را می‌توان در اختیار دیگر افرادی قرار داد که با چنین مواردی روبه‌رو هستند، تا در جهت درمان آنها اقدام کنند. با توجه به مطالب گفته شده، از آنجا که در ایران مطالعات اندکی در رابطه با درمان شناختی رفتاری معنوی صورت گرفته در این پژوهش بر آن شدیم تا ببینیم آیا آموزش مبتنی بر آموزش شناختی رفتاری معنوی بر امیدواری فرزندان پرورش‌یافته در خانواده‌های با طلاق عاطفی تأثیر دارد؟

روش

روش پژوهش حاضر از نوع تحقیق نیمه‌آزمایشی مبتنی بر طرح پیش‌آزمون، پس‌آزمون با گروه کنترل می‌باشد. جامعه آماری پژوهش شامل کلیه خانواده‌هایی می‌باشد که فرزند دختر ۱۸-۱۵ ساله داشتند و در منطقه ۵ شهراصفهان سال ۱۳۹۹-۱۴۰۰ زندگی و به مرکز مشاوره پیشرفت مراجعه کردند، که توسط روانشناسان مرکز با اجرای پرسشنامه طلاق عاطفی تشخیص داده شد که والدین آنها دچار طلاق عاطفی شده‌اند. سپس با روش نمونه‌گیری در دسترس ۳۰ نفر از

شرکت‌کننده‌هایی که ملاک‌های ورود و خروج در این پژوهش را داشتند، انتخاب شدند و به صورت تصادفی و مساوی در گروه‌های کنترل و آزمایش جایگزین شدند. ملاک‌های ورود، دختران در رده سنی ۱۵ تا ۱۸ سال، عدم فوت والدین، عدم طلاق والدین و عدم داشتن مشکلات روانی شدید والدین بود اما اصلی‌ترین ملاک ورود، وجود طلاق عاطفی در والدین بود و ملاک‌های خروج، غیبت در جلسات، عدم تکمیل پرسشنامه‌ها بود. برنامه شناختی رفتاری معنوی در ۸ جلسه برای افرادی که در گروه آزمایش قرار داشتند، اجرا شد و برای افرادی که در گروه کنترل قرار داشتند، هیچ برنامه‌ای اجرا نشد و در لیست انتظار قرار گرفتند. همکاری شرکت‌کنندگان داوطلبانه بود و رضایت آنها اعلام شد. علاوه بر این، آنها در مورد جنبه‌های محرمانه و انصراف از تحقیق در هر مرحله مطلع شدند. در ادامه نیز ابزارهای پژوهش آورده می‌شود.

پرسشنامه طلاق عاطفی: این پرسشنامه یک ارزیابی اولیه و کلی از احتمال وجود طلاق عاطفی بین زوجین بالای ۱۸ سال به دست می‌دهد که توسط جان گاتمن طراحی شده است. این مقیاس ۲۴ سوال دارد و نمره‌گذاری پرسشنامه برای پاسخ به امتیاز یک و پاسخ خیر صفر می‌باشد. پس از جمع‌کردن پاسخ‌های مثبت از مادران دختران مراجعه‌کننده به مرکز مشاوره پیشرفت، چنانچه تعداد آن برابر هشت و بالاتر باشد، به معنای این است که زندگی زناشویی فرد در معرض جدایی قرار داشته و علائمی از طلاق عاطفی در وی مشهود است. سپس از میان خانواده‌های دارای طلاق عاطفی، ۳۰ نمونه در دسترس انتخاب شد. در پژوهش هاشمی و همکاران (۲۰۱۶) آلفای کرونباخ ۰/۹۱ به دست آمد. پایایی پرسشنامه به روش آلفای کرونباخ برای بُعد خارج‌شدن (متماثل به طلاق) ۰/۹۱ و بُعد مسامحه ۰/۸۶ گزارش شده است.

پرسشنامه امیدواری: طراحی پرسشنامه امیدواری کودکان توسط اسنایدر و همکاران (۱۹۹۱) بر اساس نظریه امید شکل گرفت. پرسشنامه امیدواری دارای ۱۲ گویه است که از دو خرده‌آزمون شامل گذرگاه و کارگزار تشکیل شده است. این مقیاس، در یک طیف ۸ گزینه‌ای از ۱ (کاملاً اشتباه) تا ۸ (کاملاً صحیح) نمره‌گذاری می‌شود. در این مقیاس ۴ آیتیم (۲، ۹، ۱۰، ۱۲) برای سنجش کارگزار و ۴ آیتیم (۱، ۴، ۶، ۸) برای سنجش گذرگاه استفاده می‌شوند. ۴ آیتیم دیگر به منظور جلوگیری از حدس‌زدن آزمودنی طراحی شده‌اند و نمره‌ای به آنها تعلق نمی‌گیرد. اسنایدر و همکاران (۱۹۹۱) ضریب آلفای کرونباخ مقیاس را با استفاده از شش نمونه از دانشجویان دانشگاه و دو نمونه از افرادی که درمان‌های روان‌شناختی دریافت کرده بودند، بین ۰/۷۴ تا ۰/۸۶ گزارش داده‌اند. ضریب پایایی بازآزمایی مقیاس نیز پس از اجراء مجدد بعد از یک دوره زمانی ۱۰ هفته‌ای، ۰/۸۰ محاسبه شد. علاوه بر این روایی همزمان مقیاس با مقیاس‌های خوش‌بینی، انتظار برای دستیابی به هدف و عزت نفس، بین ۰/۵۰ تا ۰/۶۰ برآورد گردید (Snyder, Harris, Anderson, Holleran, Irving, Sigmon, Yoshinobu, Gibb, Langelle, & Harney, 1991)

بسته مداخله‌ی شناختی رفتاری معنوی: مداخله‌ی شناختی رفتاری بر اساس بسته‌ی تدوین شده توسط زادهوش و نشاط دوست (۲۰۱۷) طی هشت جلسه انجام شد که هفته‌ای یک جلسه به مدت ۴۵ دقیقه در بازه‌ی زمانی دو ماه به طول انجامید.

جدول ۱. شرح جلسات مداخله درمانی

شماره جلسات	هدف جلسه	محتوای جلسه	تکنیک و تکالیف
جلسه اول	معارفه و آشنایی	مروری بر ساختار جلسات و قوانین اصلی و بستن قرارداد درمانی در رابطه با پیگیری جلسات و انجام تکنیک‌ها	نوشتن و فکر کردن به افکار منفی که در طول روز درگیر آن میشوند. جهت آمادگی جلسه بعد
جلسه دوم	بیان ارتباط ذهن با رفتار	بیان رابطه فکر و احساس و رفتار با مثال صدای افتادن چیزی در تاریکی. افکار ما بر احساس و متقابل رفتار ما اثرگذار است	اگر در تاریکی صدایی بشنویم و فکر کنیم دزد است، می‌ترسیم ولی اگر فکر کنیم شاید باد بوده و به گونه‌ای دیگر فکر کنیم، دیگر ترس بر ما حاکم نمیشود. نوع مثبت فکرها نوشته شود
جلسه سوم	بی توجهی به	آشنایی با مفهوم ادراک گزینشی. فقط به نوع انتظاری	در فکر کردن قسمتهای مثبت که مورد علاقه‌ی هر شخص میباشد را

افکار مزاحم	که از یک پیام دارند توجه کنند.	انتخاب کنند
جلسه چهارم	نگاه بررسی انواع اسنادها و تأثیر آنها بر اختلافات . اسناد درونی و بیرونی	اسناد درونی یعنی خودم را مسیول اتفاقات خوب و بد بدانم و بیرونی یعنی دیگران را مسیول بدانم. این نوع اسناددهی در شرایط مختلف متفاوت است
جلسه پنجم	پیشگیری بهتر از درمان	بررسی انتظارات (پیش‌بینی درباره احتمال رویدادهای معین در آینده) به عنوان یکی از علل اختلافات با همسالان
جلسه ششم	شناخت موانع ارتباطی	موانع دخیل کردن مشکلات قبلی و حدس مشکلات آینده در ارتباط. برچسب منفی زدن، قطع کلام و...
جلسه هفتم	آموزش ارتباط موثر	آموزش مهارت‌های ارتباطی موثر در روابط با همسالان و تکنیک‌های حل تعارض
جلسه هشتم	آموزش مهارت حل مساله	آموزش مهارت حل مساله جایگزین راه‌های نادرست قبلی

داده‌های به دست آمده با استفاده از آمار توصیفی نظیر شاخص‌های پراکندگی و آمار استنباطی شامل تحلیل کواریانس چند متغیره در نرم افزار SPSS نسخه ۲۴ مورد تجزیه تحلیل قرار گرفت.

یافته‌ها

برای ارزیابی اثربخشی مداخله شناختی رفتاری معنوی بر امیدواری و ابعاد آن، ۳۰ فرزند پرورش یافته در خانواده‌های با طلاق عاطفی مطالعه شدند که از این تعداد بیشترین فراوانی مربوط به خانواده‌ها با دو فرزند (۴۶/۷) و کمترین مربوط به خانواده‌ها با بیشتر از ۲ فرزند (۲۳/۳) بودند. بیشترین فراوانی مربوط به گروه سنی ۱۵ تا ۱۶ سال (۶۰) و کمترین فراوانی مربوط به دامنه سنی ۱۷ تا ۱۸ سال (۲۰) سال بود.

جدول ۲. توزیع آماری اثربخشی مداخله شناختی رفتاری معنوی بر امیدواری و ابعاد آن بر فرزند پرورش یافته در خانواده‌های با طلاق عاطفی

سال	فراوانی	درصد فراوانی	فراوانی تجمعی
۱۶-۱۵	۱۱	۳۸	۳۸
۱۷-۱۶	۱۰	۳۲	۷۰
۱۸-۱۷	۹	۳۰	۱۰۰
مجموع	۳۰	۱۰۰	

در جدول ۳، میانگین و انحراف استاندارد امیدواری و ابعاد در آن مراحل پیش‌آزمون و پس‌آزمون افراد هر دو گروه بررسی شده است با توجه به جدول ۲، بین دو گروه آزمون و کنترل، تفاوت معنی‌داری در متغیرهای جمعیت شناختی و داده‌ها در خط پایه وجود ندارد.

جدول ۳ میانگین متغیر وابسته امیدواری و ابعاد آن در پیش‌آزمون، پس‌آزمون گروه مداخله شناختی رفتاری معنوی و گروه کنترل را نشان می‌دهد. همان‌گونه که مشاهده می‌شود در گروه آزمایش بین میانگین و انحراف استاندارد امیدواری و ابعاد آن در پیش‌آزمون و پس‌آزمون تفاوت معناداری وجود دارد؛ ولی تفاوت معنادار در نمرات پیش‌آزمون و پس‌آزمون گروه کنترل دیده نشد.

جدول ۳. میانگین و انحراف استاندارد امیدواری و ابعاد آن در گروه‌ها

شاخص‌های آماری	آزمایش		کنترل
	میانگین	انحراف معیار	
امیدواری	پیش آزمون	۱۷/۳۴	۲/۴۶
	پس آزمون	۲۱/۳۴	۲/۴۴
تفکر عامل	پیش آزمون	۹/۶۷	۱/۶۰
	پس آزمون	۱۱/۲۲	۱/۶۳
تفکر گذرگاه	پیش آزمون	۷/۷۸	۱/۴۹
	پس آزمون	۱۰/۶۹	۱/۴۲

برای بررسی همگنی واریانس متغیر وابسته امیدواری و ابعاد آن در گروه‌های مورد پژوهش، از آزمون لوین استفاده شده است. نتایج آزمون لوین در پس آزمون متغیر وابسته با توجه به سطح معنی داری ($p \leq 0.05$) فرض همگنی رد نشد. برای مشخص شدن این که بین گروه آزمایش و کنترل در نمرات پیش آزمون و پس آزمون تفاوت معناداری وجود دارد، نتایج آزمون اثرات بین آزمودنی بررسی می‌شود، اما قبل از آن نیاز است تا مفروضه آزمون همگنی واریانس لوین بررسی شود. فرضیه پژوهش این است که «آموزش شناختی رفتاری معنوی بر امیدواری (تفکر عامل، تفکر گذرگاه، تفکر کل) فرزندان پرورش یافته در خانواده‌های با طلاق عاطفی تأثیر دارد».

در آزمون لوین برای هیچ یک از عامل‌های درون گروهی آزمون F معنادار نیست و این نشان می‌دهد مفروضه همگنی واریانس در بین گروه‌های مستقل برقرار است.

در ابتدا به بررسی هدف اصلی تحقیق مبنی بر تأثیر مداخله شناختی رفتاری معنوی بر افزایش امیدواری فرزندان پرورش یافته در خانواده‌های با طلاق عاطفی پرداخته شد که نتایج در جدول ۴ آمده است.

جدول ۴. تحلیل واریانس نمرات امیدواری در گروه‌های مورد مطالعه

متغیر	منبع	مجموع مجنورات	درجه آزادی	مجنور میانگین	F	سطح معنی داری	مقدار اتا	توان آماری
امیدواری	زمان	۹۱/۶۱۷	۲/۰۴۵	۴۴/۸۰۰	۵/۸۵۶	۰/۰۰۵	۰/۱۷۳	۰/۸۶۲
	گروه	۳۷۰/۵۷۹	۱	۳۷۰/۵۷۹	۸۲/۴۷۰	۰/۰۰۱	۰/۷۴۷	۱/۰۰۰
تفکر عامل	خطا	۴۳۸/۰۹۰	۵۷/۳۶۱	۷/۶۵۱				
	زمان	۲۶/۷۳۱	۱/۳۳۴	۲۰/۰۳۸	۷/۲۱۴	۰/۰۰۶	۰/۲۰۵	۰/۸۲۲
تفکر گذرگاه	گروه	۱۱/۱۵۹	۱/۵۱۶	۷/۳۶۳	۳/۷۲۰	۰/۰۴۴	۰/۱۱۷	۰/۵۷۳
	خطا	۱۰۵/۳۰۸	۱	۱۰۵/۳۰۸	۲۲/۱۰۸	۰/۰۰۱	۰/۴۴۱	۰/۹۹۵
تفکر گذرگاه	زمان	۸۳/۱۰۸	۱	۸۳/۱۰۸	۱۸/۸۴۳	۰/۰۰۱	۰/۴۰۲	۰/۹۸۷
	گروه	۱۰۳/۷۴۹	۳۷/۳۵۲	۲/۷۷۸				
	خطا	۸۳/۹۹۰	۴۲/۴۳۵	۱/۹۷۹				

همان‌طور که نتایج جدول (۵) نشان می‌دهد بین گروه‌ها در سطح $P < 0.01$ در مراحل پیش آزمون، پس آزمون، امیدواری و ابعاد آن (تفکر عامل و تفکر گذرگاه) تفاوت معنی دار وجود دارد. و با توجه به این که میانگین نمرات امیدواری و ابعاد آن (تفکر عامل و تفکر گذرگاه) در گروه آزمایش از میانگین گروه کنترل در پس آزمون بالاتر است، این تفاوت به نفع گروه آزمایش است. یعنی مداخله شناختی رفتاری معنوی توانسته است امیدواری و ابعاد آن (تفکر عامل و تفکر گذرگاه) فرزندان پرورش یافته در خانواده‌های با طلاق عاطفی در مرحله پس آزمون افزایش دهد.

جدول ۵. اختلاف میانگین (امیدواری) مقایسه گروه معنوی و کنترل در مراحل پیش آزمون، پس آزمون

متغیر شاخص	گروه	مراحل پژوهش	تفاوت میانگین	سطح معنی داری
امیدواری	معنوی	پیش آزمون-پس آزمون	*-۳/۹۹۸	۰/۰۰۱
	کنترل	پیش آزمون-پس آزمون	۰/۱۴۴	۰/۸۶۰
تفکر عامل	معنوی	پیش آزمون-پس آزمون	*-۲/۹۰۴	۰/۰۰۱
	کنترل	پیش آزمون-پس آزمون	--/۶۹۹	۰/۲۲۶
تفکر گذرگاه	معنوی	پیش آزمون-پس آزمون	*-۱/۵۴۴	۰/۰۰۹
	کنترل	پیش آزمون-پس آزمون	--/۰۴۶	۰/۹۲۷

نتایج جدول ۵ نشان داد تفاوت نمرات امیدواری در پیش آزمون- پس آزمون گروه آزمایش ($F=-3.998$) از نظر آماری معنادار است. ($P<0/05$). هم چنین در گروه کنترل تفاوت نمرات امیدواری در پیش آزمون-پس آزمون ۰/۱۴۴ است که از نظر آماری معنادار نیست ($P<0/05$). تفاوت نمرات ابعاد امیدواری در پیش آزمون- پس آزمون گروه آزمایش تفکر عامل ($F=-2.904$) و تفکر گذرگاه ($F=-1.544$) از نظر آماری معنادار است ($P<0/05$). هم چنین در گروه کنترل تفاوت نمرات ابعاد امیدواری در پیش آزمون-پس آزمون تفکر عامل $-۰/۶۹۹$ و تفکر گذرگاه $-۰/۰۴۶$ است که از نظر آماری معنادار نیست ($P<0/05$).

بحث و نتیجه گیری

هدف از تحقیق حاضر بررسی تأثیر آموزش شناختی رفتاری معنوی بر امیدواری فرزندان پرورش یافته در خانواده‌های با طلاق عاطفی می‌باشد که نتایج تحقیق نشان داد استفاده از روش آموزش شناختی رفتاری معنوی می‌تواند باعث افزایش امیدواری در این فرزندان شود. بنابراین به طور کلی می‌توان گفت استفاده از این روش درمانی می‌تواند تأثیر بسزایی در افزایش امیدواری آنان داشته باشد. نتایج به دست آمده در پژوهش حاضر با نتایج تحقیقات مرادی و همکاران (۲۰۱۶)؛ خالدیان و کرمی باغظیفونی (۲۰۱۶) مبنی بر تأثیر آموزش شناختی رفتاری معنوی بر افزایش میزان امیدواری در افراد، نسبتاً هم‌سو می‌باشد.

در واقع به نقش پر رنگ مذهب و باور به خداوند در درمان شناختی رفتاری مذهبی می‌توان استناد نمود. چرا که هر زمانی که فرد به ناامیدی و یأس و دچار می‌شود می‌تواند با خدا ارتباط برقرار کند. علاوه بر این در هنگام خوشحالی و شادی نیز این توانمندی را دارد، چرا که نیرویی تازه به انسان می‌بخشد و خواست فرد را چه به صورت شفاهی و چه به صورت مفهومی در ذهن شکل می‌دهد و در اقدامی تازه، شخص را برای حل مسئله خود راهنمایی می‌کند. به صورتی که تصور خود فرد تغییر می‌کند و موجب سوق یافتن وی به سمت خواسته‌هایش می‌شود.

معنویت توانایی قادرساختن افراد به جهت انجام دادن انتخاب‌های سالم و رفتار مناسب در طول زندگی‌شان را دارد؛ چنانچه توجه به نیازهای معنوی، یکی از اجزای زندگی سالم است. در برنامه زندگی انسان، باید همه نیازهای وی در نظر گرفته شود؛ چرا که انسان موجودی است دارای زیست بدنی، روانی، فردی، اجتماعی، مادی و معنوی.

در تبیین دیگر آموزش شناختی رفتاری معنوی با تأثیر بر افکار و احساسات فرد باعث تغییر در افکار می‌شود و با جایگزینی افکار مثبت به جای افکار منفی و ناخوشایند، باعث تغییر در احساسات خود شود و از این طریق باعث افزایش امیدواری در

افراد می‌شود. بنابراین با توجه به نتایج تحقیق حاضر و مطالب بیان شده می‌توان گفت که استفاده از روش آموزش شناختی رفتاری معنوی می‌تواند باعث افزایش امیدواری فرزندان در خانواده‌های دارای طلاق عاطفی شود. از طرفی دیگر آموزش شناختی رفتاری معنوی بر ابعاد امیدواری (تفکر عامل، تفکر گذرگاه، تفکر کل) تأثیر مثبت می‌گذارد. نتایج تحقیق نشان داد که این دو روش درمانی از چند طریق می‌توانند باعث افزایش امیدواری شوند: از طریق ایجاد هدف در زندگی افراد که باعث می‌شود افراد اهدافی را برای زندگی در نظر بگیرند و برای رسیدن به آن تلاش لازمه را به کار گیرند. با غلبه بر موانع، تفکر امیدوارانه شکل می‌گیرد. در واقع موانع از زندگی حذف نمی‌شوند و باعث ارزشمندتر شدن هدف نیز می‌شوند. افرادی که میزان امیدواری بالایی دارند، به هنگام مواجه شدن با موانع، توانایی جایگزین کردن راه‌های جدید را برای رسیدن به هدف و پاسخ‌های هیجانی سازگارتری دارند و هنگامی که امکان دستیابی به هدف اصلی وجود ندارد، استفاده از هدف‌های جایگزین را مدنظر قرار می‌دهند.

محدودیت‌ها و پیشنهادات

اصلی‌ترین محدودیت پژوهش حاضر عدم امکان دوره‌ی پیگیری به دلیل شرایط ناشی از کرونا و همه‌گیری آن در زمان اجرای پژوهش بود. یکی دیگر از محدودیت‌های این تحقیق خودگزارش‌دهی افراد نمونه به پرسشنامه بود که می‌تواند تا حدودی روی نتایج تأثیرگذار باشد. همچنین محدودبودن جامعه‌ی آماری به مادران و دختران از جمله محدودیت‌های پژوهش بود. با توجه به نتایج تحقیق حاضر که نشان داده شد استفاده از روش آموزش شناختی رفتاری معنوی می‌تواند باعث افزایش امیدواری در فرزندان دارای والدین با طلاق عاطفی می‌شود، برگزاری کارگاه‌های آموزشی برای نوجوانان دارای والدین با طلاق عاطفی پیشنهاد می‌شود تا از این طریق میزان امیدواری این فرزندان در زندگی تقویت شود. پیشنهاد می‌شود در تحقیقات آینده از آزمون پیگیری جهت ماندگاری طولانی مدت اثر مداخله به کار رفته شده استفاده شود. پیشنهاد می‌شود در تحقیقات آینده به جای پرسشنامه از مصاحبه و مشاهدات بالینی جهت به دست آوردن جزئیات بیشتر در مورد متغیرهای تحقیق استفاده شود. در پژوهش‌های آتی پیشنهاد می‌شود نتایج متغیرهای تحقیق بر روی آمار اجتماعی پسران و با مشارکت پدران تعمیم داده شود و نتایج با نتایج تحقیق حاضر مقایسه شود.

تعارض منافع

در نتایج تحقیق حاضر هیچ گونه تضاد منافی وجود ندارد.

اخلاق پژوهش

پژوهش حاضر در راستای ارتقای سلامت انسان‌ها توأم با رعایت کرامت و حقوق ایشان، سلامت و ایمنی آزمودنی‌ها در طول و بعد از اجرای پژوهش، صورت گرفته است. همکاری شرکت کنندگان داوطلبانه بود و رضایت آنها اعلام شد. علاوه بر این، آنها در مورد جنبه‌های محرمانه و انصراف از تحقیق در هر مرحله مطلع شدند. این مقاله از پایان نامه کارشناسی ارشد نویسنده دوم به راهنمایی نویسنده اول استخراج شده است.

منابع مالی

پژوهش حاضر برگرفته از پایان نامه کارشناسی ارشد و بدون حمایت مالی انجام گرفته است.

تشکر و قدردانی

بدینوسیله از استاد راهنما و نوجوانان و خانواده‌هایشان که در این تحقیق شرکت کردند تشکر و قدردانی می‌نمایم.

References

- Algharbawi, F.A., & Alhourani, M. A. (2020). Emotional Divorce in the Marital relationships from wife's point of view Amongst Emirati Families: An Implementation of Hochschild's Emotional labour Theory. *Al-Adab Journal*, (133).
<https://doi.org/10.31973/aj.v0i133.611>
- Apte, J. S., Brauer, M., Cohen, A. J., Ezzati, M., & Pope III, C. A. (2018). Ambient PM_{2.5} reduces global and regional life expectancy. *Environmental Science & Technology Letters*, 5(9), 546-551. <https://doi.org/10.1021/acs.estlett.8b00360>
- Deputy, M., Devivo, J., Fasolo, N., Iones, L., & Martin, D. (2016). Spiritual Attitudes and Values in Young Children. *Journal of Undergraduate Research*, 2(1), Article 11. <https://digitalcommons.liberty.edu/montview/vol2/iss1/11>
- Dindar, A., Mahdavi, M. S., and Seyed Mirzaei, M. (2017). Investigating the relationship between life skills and emotional divorce (case study: married people in Shiraz in 2015-2016). *Women and Society (Sociology of Women)*, 9(4), 153-176.
<https://dorl.net/dor/20.1001.1.20088566.1397.9.36.7.7>
- Hajibabaei, M., Kajbaf, B., Esmaeili, M., Harirchian, M. H., & Montazeri, A. (2020). Impact of an Existential-Spiritual Intervention Compared with a Cognitive-Behavioral Therapy on Quality of Life and Meaning in Life among Women with Multiple Sclerosis. *Iranian journal of psychiatry*, 15(4), 322.
doi: [10.18502/ijps.v15i4.4298](https://doi.org/10.18502/ijps.v15i4.4298)
- Hamid, N., Kikhosrwan, M., Babamiri, M., & Dehghani, M. (2012). Investigating the relationship between mental health and spiritual intelligence with resilience in students of Kermanshah University of Medical Sciences. *Journal of JundiShapur*, 3(2), 331. (In Persian) magiran.com/p1009978
- Hashemi, F., & Asghari Ebrahimabad, M. (2016). The role of emotional literacy in predicting emotional divorce with the mediation of conflict resolution. *Quarterly Journal of Excellence in Counseling and Psychotherapy*, 5(17), 59-72. (In Persian) magiran.com/p2123185
- Heydari, Hossein, Rouhani Rasaf, Javad, & Kardost Fini, Khadijah. (2017). Religion and modernity (the approach of social theorists regarding the confrontation and transformation of religion with early and late modernity). *Qobsat Scientific Research Quarterly*, 23(88), 38-66. <https://doi.org/0288>
- Khaledian, M., and Karami-baghtifoni, Z. (2015). The effectiveness of spirituality education based on Islamic teachings on the promotion of psychological capital and its components (self-efficacy, hope, resilience and optimism) in students. *Psychology and Religion*, 4(36), 71-86. <http://noo.rs/qgHsK>
- Khaledian, M., & Karami-baghtifoni, Z. (2016). The effectiveness of spirituality education based on Islamic teachings on the promotion of psychological capital and its components (self-efficacy, hope, resilience, and optimism) in students. *Psychology and Religion*, 36(9), 71-86. (In Persian) [10.29252/qaiie.3.2.143](https://doi.org/10.29252/qaiie.3.2.143)

- Kim, N., Huh, H., & Chae, J. (2015). Effects of religiosity and spirituality on the treatment response in patients with depressive disorders. *Journal of Comprehensive Psychiatry*, 67, 26-34. [10.1016/j.comppsy.2015.04.009](https://doi.org/10.1016/j.comppsy.2015.04.009)
- Moradi, M., & Fathi, D. (2016). The effectiveness of cognitive behavioral therapy on life expectancy and spiritual health of bereaved students. *Quarterly journal of psychological studies*, 12(3), 63-82. (In Persian) <https://civilica.com/doc/894370/>
- Musai, M., Tavasoli, G., & Mehrara, M. (2011). The relationship between divorce and economic-social variables in Iran. *British Journal of Arts and Social Sciences*, 1(2): 89-93. Corpus ID: 156368115
- Ramezanifar, H., Kaldi, A., and Ghadiim, B. (2021). Studying the impact of social capital dimensions on emotional divorce. *Quarterly journal of police-social research on women and family*, 2(9), 234-265. magiran.com/p2339162
- Rashid, K., Hassanvand, F., Nabizadeh, S., & Rashti, A. (2019). Investigating external factors affecting emotional divorce among women. *Women and Family Studies*, 7(1), 117-137. (In Persian) [10.22051/jwfs.2019.16402.1507](https://doi.org/10.22051/jwfs.2019.16402.1507)
- Shayan, A., Taravati, M., Garousian, M., Babakhani, N., Faradmali, J., Masoumi, S. (2018). The Effect of Cognitive Behavioral Therapy on Marital Quality among Women. *International Journal of Fertility and Sterility*, 12(2), 99-105. [10.22074/ijfs.2018.5257](https://doi.org/10.22074/ijfs.2018.5257)
- Simbar, S., Hossein Khanzadeh, A. and Abul Ghasemi, A. (2019). Hope for the future, attachment relationships and emotional-behavioral problems in working children. *Child Mental Health Quarterly*, 6(3), 51-65. <http://dx.doi.org/10.29252/jcmh.6.3.6>
- Snyder, C. R., Harris, C., Anderson, J. R., Holleran, S. A., Irving, L. M., Sigmon, S. T., Yoshinobu, L., Gibb, J., Langelle, C., & Harney, P. (1991). The will and the ways: Development and validation of an individual-differences measure of hope. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60(4), 570-585. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.60.4.570>
- Woolf, S. H., & Schoemaker, H. (2019). Life expectancy and mortality rates in the United States. *Jama*, 322(20), 1996-2016. <https://doi.org/10.1001/jama.2019.16932>
- Zadosh, S. (2017). Comparing the effectiveness of religious cognitive behavioral group therapy and classical cognitive behavioral group therapy on women's relationships and marital satisfaction. Dissertation for Master's Degree, Isfahan University, Faculty of Educational Sciences and Psychology. (In Persian) . <https://noo.rs/olGqY>.